

що незабаром у відділі торговельних портів належить розробка припущень про розвиток гідрометеорологічної служби в торгових портах. Для цього просили вислати наявні по цьому питанню відомості [4, 52].

Конкретним кроком у цьому напрямку стало прийняття закону від 10 грудня 1912 р. за № 38473 «Положення про корпус гідрографів». Згідно з ним гідрографи-геодезисти створювали в складі морського відомства окремих корпус, «который имеет своим назначением обслуживать общегосударственные нужды по обеспечению безопасности мореплавания» [7, 1644-1647]. Однак створення цього корпусу аж ніяк не означало, що відпадає необхідність розгортання потужної метеорологічної служби.

Феодосійська станція, як і передбачалося, стала центральною стала з 1909 р. з досить істотним штатом у 25 осіб. Вона випускала свій бюлетень за передплатою й карту до нього. При цьому станція мала величезний список передплатників - більше 150 різних людей і організацій. Крім того, провадили іншу видавничу діяльність на власному обладнанні [8, 16-26]. З 1 січня 1913 р. Феодосійська Центральна Станція Гідрометеорологічної служби Чорного та Азовського морів стала самостійною установою Відділу торгових портів [8, 2].

Слід згадати, що в останні передвоєнні роки йшов розвиток не тільки станції у Феодосії, також у 1913 р. було закінчено спорудження гідрометеорологічної станції в Азовському порту [9, 5].

Отже, можна зробити висновок, що розвиток широко розгалуженої, організованої й забезпеченої необхідним обладнанням метеорологічної служби, в якості одного з найважливіших засобів забезпечення безпеки судноплавства в басейнах Чорного та Азовського морів, було розпочато, що називається, з ініціативи низу. Автором цього проекту й людиною, яка поставила цю справу на високий рівень, був старший виконавець робіт Феодосійського порту інженер М. Сарандінакі. Завдяки саме його зусиллям за рахунок наявної мережі метеорологічних станцій, що належали різним приватним особам і відомствам, а також за допомогою відкриття в портах спеціальних станцій і створення у Феодосії центральної станції, у 1909 р. була створена єдина метеорологічна служба, яка обслуговувала всі російські порти Чорного та Азовського морів.

Література

1. Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Т. XLIV. Отделение первое. 1869. - СПб, 1873. - 962 с.
2. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. V. 1885. - СПб., 1887. - 549 с.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. V. 1885. - СПб., 1887. - 549 с.
4. Государственный Архив в Автономной Республике Крым, ф. 158, оп. 1, д. 114. Дело об оборудовании метеорологической службы в Ялтинском порту. Проект правил и переписка с метеорологическими станциями Крыма о состоянии погоды. 19.12.1910-31.12.1911 г. - 90 л.
5. Там же, ф. 158, оп. 1, д. 15. Протоколы заседания комитета по торговым делам. Копии. 24.04.1904-15.12.1904 г. - 153 л.
6. Там же, ф. 158, оп. 1, д. 80. Воззвание «К улучшению быта моряков Русского торгового флота», временные правила по охране в военное время Российских портов, положение о вывозе имущества правительственных учреждений и служащих с семьями в военное время. 12.01.1909-21.01.1910 г. - 120 л.
7. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. Т. XXXII. 1912 г. Отделение 1. - Петроград, 1915. - 1790 с.
8. Отчет центральной гидрометеорологической службы Черного и Азовского морей за 1913 г. Феодосия. - Феодосия: типография Центральной гидрометеорологической станции, 1915. - 40 с.
9. Азовский порт 1913 г. Отчет о деятельности Азовского торгового порта за 1913 г. - Азов: Типография Я.Д. Немченко и Д.И. Добролюбова, 1914. - 15 с.

Змерзлий Б.В.,

доктор історичних наук, професор,
заступник декана з наукової роботи

юридичного факультету ТНУ ім. В.І. Вернадського
Надійшла до редакції: 08.09.2014

УДК 343.9

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ЖЕРТВА ЗЛОЧИНУ»

Чеплан О. В.

Відсутність повних даних про злочинність знижує ефективність контролю над нею. Віктимологічні дослідження спрямовані на вирішення завдання, об'єктом якого є жертви злочинів, і враховані офіційною статистикою, і латентні. Це сприяє виявленню жертв злочинів і дає можливість отримання об'єктивної картини не тільки віктимізації населення, але визначення стану латентної злочинності. Віктимологічне вивчення дозволяє більш детально й точно описати механізм злочину, особливості поведінки його жертви та заходи, які необхідно застосовувати для запобігання вчинення злочинів у подальшому. Мета вивчення жертви злочинів полягає в підвищенні ефективності запобігання шахрайських посягань і профілактики злочинності, як загалом шляхом впливу безпосередньо на потерпілого, так і при організації правового виховання в широких масштабах, що спрямовано як на потенційного потерпілого, так і на можливих злочинців.

Ключові слова: жертва, віктимологічне дослідження, злочин, потерпілий, шахрайство, віктимна поведінка.

Отсутствие полных данных о преступности снижает эффективность контроля над ней. Виктимологические исследования направлены на решение задания, объектом которого есть жертвы преступлений, и учетные официальной статистикой, и латентные. Это способствует выявлению жертв преступлений и дает возможность получения объективной картины не только виктимизации населения, но определения состояния латентной преступности. Виктимологическое изучение позволяет более детально и точно описать механизм преступления, особенности поведения и меры, которые необходимо применять для предотвращения совершения преступлений в дальнейшем. Цель изучения жертвы преступлений заключается в

повышении эффективности предотвращения мошеннических посягательств и профилактики преступности, как в целом путем воздействия непосредственно на потерпевшего, так и при организации правового воспитания в широких масштабах, что направлено как на потенциального потерпевшего, так и на возможных преступников.

Ключевые слова: жертва, виктимологическое исследование, преступление, потерпевший, мошенничество, виктимное поведение.

The absence of complete data about criminality reduces the effectiveness of its control. Victimization research aimed at solving tasks, the object of which is the victim of crime, and recorded in official statistics and latent. This facilitates the identification of crime victims and gives the possibility of obtaining an objective picture of not only of population victimization, but the definition of the delinquency state. Victimological study allows more detailed and accurate to describe the crime mechanism, behaviour and actions that should be used to prevent the crime commission in the future. The study purpose of crime victims is to improve the prevention of fraudulent abuse and crime prevention as a whole by acting directly on a victim, and in the organization of legal education of a large scale, which is directed at both the potential victim and alleged perpetrators.

Keywords: a victim, victimological study, crime, a fraud, victim behaviour.

«Жертва» - основне поняття віктимології, його синоніми - «постраждалий», «потерпілий». Але віктимологічне розуміння «жертви» значно ширше кримінально-правового й процесуального поняття «потерпілий». «Жертва» - це людина, якій у результаті суб'єктивного бажання злочинця або ситуації, що об'єктивно склалася, була завдана шкода фізична, моральна або майнова від протиправного діяння, незалежно від того, чи було визнано це Законом в установленому порядку [1, 6, 22]. Питання про поняття потерпілого належить до числа багатоаспектних. Зміст цього поняття розкривається в джерелах кримінально-процесуального права. Але роздуми законодавця щодо вказаного питання протягом останнього часу впливають на погляди вчених і практиків щодо потерпілого. Це пов'язано з розумінням потерпілого як юридичної особи. Але згідно з вітчизняним законодавством потерпілий - тільки фізична особа. Не можна погодитися з думкою В.І. Полубинського про те, що організації, установи або підприємства можуть бути жертвами злочинів. У цьому разі необхідно говорити про аналогію з кримінальним правом і кримінальним процесом, оскільки об'єктом злочину необхідно вважати в криміналістичному та віктимологічному аспекті тільки фізичну особу, оскільки в кримінальному процесі потерпілою визнається тільки вона. «Потерпілим» стаття 49 Кримінально-процесуального кодексу України визнає «особу, якій злочинцем заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду» [2]. У статті 46 Кримінального кодексу України передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Зміст цієї статті визначає, що потерпілий є безпосереднім учасником процесу примирення. Тому межі застосування цього виду звільнення від кримінальної відповідальності залежать від того, як відбувається трактування такої особи. Відповідно до ч. 1

ст. 27 КПК справи про злочини, які були передбачені ст. 106, ч. 1 ст. 107, ч. 1 ст. 125, ст. 126, а також справи про злочини, передбачені ст. 198 КК 1960 р., щодо дій, якими заподіяно шкоду правам та інтересам окремих громадян, порушуються не інакше як за скаргою потерпілого, якому й належить у такому разі право підтримувати обвинувачення. Постанова Пленуму Верховного Суду України рекомендує судам якомога ширше використовувати в справах зазначеної категорії інститут примирення потерпілого з обвинуваченим, підсудним (яке може мати місце як на стадії попереднього розгляду справи суддею, так і в судовому засіданні, але до закінчення судового слідства) і підтримувати діяльність тих громадських організацій, які ставлять за мету досягнення такого примирення до судового розгляду справи, повідомляти осіб, які вчинили злочин, про наявність у районі (місті) таких організацій, надавати останнім відповідну інформацію [3]. Зі змісту випливає, що примирення повинно відбуватися між потерпілим і особою, яка вчинила злочин. Термін «примирення» означає досягнення консенсусу між фізичними одиницями, оскільки в процесі примирення задіяна винна фізична особа. У зв'язку з цим логічно уявити, що й з іншого боку повинна виступати фізична особа. Відповідно до цієї статті кодексу потерпілим необхідно розуміти індивіда. Співставлення наведених положень не залишає сумнівів що потерпілий - фізична особа. Отже, і жертвою у віктимології можливо назвати тільки фізичну особу. Інше розуміння жертв можливо віднести до віктимології взагалі, але не до кримінологічної, оскільки кримінологічна віктимологія вивчає тільки жертву злочинного посягання [4, 37].

Дослідження на віктимологічному рівні причин шахрайства та умов, що їм сприяють, розробка на цій основі більш дієвих заходів боротьби зі злочинністю, зокрема профілактичної діяльності, безпосередньо пов'язані з пізнанням особливостей структури особи потерпілого, з метою більш об'єктивного розкриття спонукальних мотивів поведінки постраждалого та виявлення найбільш типових форм його взаємовідносин з правопорушником. Саме тому змістовна сторона поведінки конкретної людини, також і поведінки потенційної жертви, у вирішальному плані визначається його особистісною структурою. З аналізу наукових джерел видно, що особа - це певна система тих якостей людини, яка формує ставлення до себе, до зовнішнього матеріального світу й суспільства. Це ставлення проявляється в поведінці або діяльності, що здійснюється в зовнішньому світі і є предметом соціальної оцінки. Саме тому вважається необхідним виділення поняття «особа жертви», оскільки йдеться про осіб, яким була завдана моральна, фізична або матеріальна шкода від злочинного діяння.

Зважаючи на це, збільшується актуальність віктимологічних досліджень жертви шахрайських посягань, її особистісних якостей, демографічних, соціально-психологічних властивостей. Для більш детального вивчення особи жертви шахрайства необхідне знання її структури, в якій відображено особистісні ознаки потенційного потерпілого, а також його роль у механізмі вчиненого злочину. За загальноприйнятою класифікацією, структура особи людини, також і потерпілого від шахрайства, складається з таких основних параметрів: стать, вік, рольовий статус, освітній рівень, соціальний стан, сімейне становище, соціально-психологічна характеристика.

Потерпілі від шахрайства якісно відрізняються від жертв, які потерпіли від інших злочинів, що посягають

на власність. У свою чергу, всі потерпілі від шахрайства не можуть бути схожими один з одним за своїми соціально-демографічними й соціально-психологічними даними, але різниця злочинних діянь, що посягають на власність шахрайськими способами, міститься в суттєвому впливі віктимності потерпілого на кінцевий результат вчиненого злочину.

З метою більш детального вивчення соціально-демографічної та соціально-психологічної характеристики особи шахрайських посягань було розглянуто особливі віктимогенні якості, що впливають на вчинення досліджуваних злочинів. Частина з них безпосередньо належить до суб'єктивних внутрішніх віктимогенних факторів, які дають можливість для розробки дієвих заходів індивідуальної віктимологічної профілактики. Визначення індивідуальної віктимності, для розробки на її базі заходів індивідуальної віктимологічної профілактики, є важливим завданням дослідження, що проводиться. У центрі уваги віктимології, як підкреслює А.І. Алексеев, завжди знаходить фігура жертви злочину, яка досліджується не у формально-юридичному (процесуальному) плані, а в контексті її ролі в механізмі злочину [5, 154]. У науковій літературі також обґрунтовано визначається, що «віктимологічні якості не обмежуються сукупністю злочинів, наслідком яких стало завдання шкоди конкретним потерпілим». Суспільство розраховується зі злочинністю не тільки життям і здоров'ям людей, а й розвалом економіки, падінням моралі, масовим викривленням соціальних цінностей, і, на кінець, - власним минулим (оскільки не може захистити стариків) і майбутнім (позбавляючи неповнолітніх і молодь рівних стартових можливостей та життєвих перспектив, спотворюючи мораль).

Певні особистісні якості (природні, генетично обумовлені та набуті, що мають соціальну природу), певна поведінка, громадський або посадовий статус (фактори ситуативного характеру) обумовлюють можливість завдання їх носіям фізичної, моральної або матеріальної шкоди. Вся сукупність указаних особистісно-ситуативних факторів і якостей являє собою суму, інтегровану характеристику особи - її індивідуальну віктимність. Для кожної людини, яка володіє певними особистісними якостями, є типові та ситуативні обставини, що роблять її більшою або меншою мірою вразливою в певних ситуаціях, які свідчать про її потенційну віктимність, а при несприятливих обставинах і реальну віктимність. Безумовним є певна поведінка, соціальна роль, статус, що обумовлюють «схильність» до того, що особа при певних обставинах може стати жертвою шахрайства, і здатність до цього виражає специфічні якості цієї людини, що пов'язані з її особистісними властивостями. Ця властивість - є однією зі складових якостей індивідуальної віктимності, що являє собою не що інше, як стан вразливості, який залежить не тільки від суб'єктивних, а й об'єктивних факторів.

Досліджуючи поведінку потерпілих від шахрайства, різноманітні фактори, що обумовлюють вчинення зазначених злочинів, необхідно звернутися до поняття віктимізації та віктимності. Віктимізація як соціальна категорія - це кінцевий результат перетворення на жертву особи (групи осіб), якості та властивості осіб, неналежна поведінка яких або специфічні відносини зі злочинцем сприяли в певній життєвій ситуації завдання їй (їм) фізичної, матеріальної, моральної шкоди протиправними діями. Інакше кажучи, віктимізація - це реалізована злочинном потенційна віктимність [6, 60-63].

Для осіб, які стали жертвами шахрайства, характерною є певна безвідповідальність, оскільки існує тісний зв'язок між почуттям відповідальності та порогом переживання вини. Чим вище відповідальність, тим більше виникає вірогідність, що в людини буде розвиватися відчуття вини. Відчуттю провини притаманні окремі внутрішні стимули або природні сигнали, пов'язані з несприятливими соціокультурними умовами. Кожна культура й кожний соціальний інститут, в основі яких лежать етичні та моральні принципи, формують певні умовні сигнали вини, які обумовлюють певний стандарт поведінки й намагаються привити їх підростаючому поколінню. Специфічна функція вини міститься в тому, що вона стимулює людину виправити ситуацію, відновити нормальний хід речей.

Дослідження факторів, що обумовлюють віктимну поведінку, дало можливість виявити, по-перше, особливості конкретної життєвої ситуації, в основі якої лежить взаємодія особи й середовища: 1) характеристика двох сторін, що беруть участь у ній: соціальне середовище та особа потерпілого; 2) сам процес взаємодії, як саме він відбувається: злочинець - потерпілий. Віктимогенні ситуації, що призвели до вчинення шахрайства: особистісно-формулюючі (ситуації, що впливають на формування підвищеної віктимності жертв шахрайств); предкримінальні (ситуації, що склалися безпосередньо перед злочином); криміногенно-віктимні (ситуації, що складаються під час вчинення злочину); та посткримінальні (ситуації, що розвиваються після вчинення злочину).

Література

1. Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества [Текст] / В.Н. Кудрявцев. - М.: Гардарики, 2002. - 238 с.
2. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III із змін., внес. згідно із Законами України та Рішеннями Конституційного Суду: за станом на 20.05.2012 р. № 4652-17. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Про затвердження Положення про службу дільничних інспекторів міліції в системі Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 11.11.2010 р. № 550 із змін., внес. згідно із Наказами МВС України: за станом на 12.09.2011 р. № з0993-11. - [Електронний ресурс]: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Данн А. Жулики, мошенники, аферисты: наставление простофилям и инструкции мошенникам [Текст] / А. Данн. - СПб.: Политехника, 1996. - 185 с.
5. Алексеев А.И. Криминология [Текст]: курс лекций / А.И. Алексеев. - Изд. 4-е, исп. и доп. - М.: Щит-М, 2004. - 342 с.
6. Карпец И.И. Проблема преступности [Текст] / И.И. Карпец. - М.: Юрид. лит., 1969. - 167 с.

*Челпан О.В.,
здобувач кафедри криминології та
кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 18.09.2014*